

KAPADOKYA'DAKİ BİZANS ESERLERİNİN TURİZM İÇİNDEKİ YERİ: GÖREME ÖRNEĞİ*

The Location Of Byzantine Monuments In Tourism In Cappadocia: Sample Of Korama

Doç.Dr. Sevcan YILDIZ

Akdeniz Üniversitesi, sevcanyildiz@akdeniz.edu.tr, Antalya/Türkiye

Uzman Seden TURAMBERK ÖZERDEN

t_seden@hotmail.com, Antalya/Türkiye

Yıldız, S. & Turamberk Özerden, S. (2017). "Kapadokya'daki Bizans Eserlerinin Turizm İçindeki Yeri: Göreme
Örneği", Vol:3, Issue:16; pp:95-103 (ISSN:2149-8598)

ARTICLE INFO

Article History

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

14/09/2017

Makale Yayın Kabul Tarihi

The Published Rel. Date

15/11/2017

Anahtar Kelimeler

Kapadokya, Bizans Eserleri,
Turizm, Göreme.

Keywords

Cappadocia, Byzantine
Monuments, Tourism,
Koram

ÖZ

Bizans İmparatorluğu, 4. Yüzyıldan 15. Yüzyıl ortalarına kadar süren egemenliği boyunca Anadolu merkez olmak üzere birçok bölgeye egemen olmuştur. Bu bölgelerde var olan sanat akımlarıyla da etkileşim içerisinde bulunarak yeni bir sanat akımı olan Hıristiyanlık Sanatı'nın gelişmesinde öncül rol oynamıştır. Bu rolüyle de Bizans Sanatını, Ortaçağ'ın önemli bir parçası haline getirmiştir. Bizans sanatı, kaynağını Anadolu topraklarından almış olmasının yanında Suriye ve Mısır ile de etkileşim içerisindeydi. En güzel ve en büyük eserlerini İstanbul'un başkent olması nedeniyle İstanbul'da yapmışlardır. İstanbul dışında Anadolu topraklarının hemen her yerinde Bizans izlerine rastlanmaktadır. Bugün Anadolu toprakları içerisinde kalan Bizans dönemi kiliseleri, günümüzde dünyanın her tarafında mensupları bulunan ve dünya nüfusunun 1/5'inin dini olan Hıristiyanlığın hac merkezlerini oluşturmaktadır. İnsanlar inanç turizmi kapsamında bu kiliseleri ziyaret etmektedirler. Bu da Türk turizmi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Bizans sanatının Anadolu'daki en önemli örneklerinden bir tanesi de günümüzde müze olarak kullanılan fakat o dönemde kilise olarak inşa edilmiş olan Göreme Açık Hava Müzesidir. Göreme Açık Hava Müzesi bugün inanç turizmi için gelen konuklarını ağırlamaktadır. Çalışmada Kapadokya Bölgesine ve Göreme Açık Hava Müzesi'nin tarihsel süreçlerine yer verilmiş olup müzenin Türk Turizmi içindeki payı incelenmiştir.

ABSTRACT

Byzantium Empire which came into power in the 4th Century and until the mid 15th Century ruled many regions during its reign and Anatolia was the center of this reign. By interacting with the art movements and the Empire played a leading role in the development of Christian art which had come out as a new movement then. With that significant role it played on art, it made Byzantium Art an influential part of the Medieval times. Byzantium Art also interacts with Syrian and Egyptian as well as Anatolia where its source for art come from. The most beautiful and magnificent works of art were mainly built in Istanbul as it was once the capital city. We can see traces of Byzantium art outside Istanbul, located in Anatolia as well. The Byzantium Churches in Anatolia have nowadays become pilgrim centers for Christianity which has many members from all over the world and forms 1/5 of the world's population. People all over the world visit these churches within the framework of religion tourism. This creates a very important source (of income) for the Turkish tourism.

One of the most important examples of Byzantium Art in Anatolia is Korama Open Air Museum which was built as a church originally but has now been turned into a museum. The Korama Open Air Museum hosts guests visiting as a part of the religion tourism. In this study effects of Byzantium Art, the history of Cappadocia and Korama Open Air Museum the importance of the museum within the Turkish tourism have been looked into detail.

1. GİRİŞ

Dünya tarihinin en uzun ömürlü devletlerinden birisi olan Bizans'ın kuruluşunun, Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye bölünmesiyle olduğu çoğunlukla kabul edilmekle birlikte; etnik, kültürel ve sosyal nedenlerle bu ikiye bölünme 1.yy.a kadar indirilebilmektedir(Ostrogorsky, 1981, s.146).

Bizans, Doğu Roma İmparatorluğu olarak da bilinmektedir. İ.S. 330'da Roma İmparatoru Constantinus, İ.Ö. 7. yüzyılda Yunanlılarca kurulmuş olan Byzantion (Bizans) kentine Konstantinopolis adını vermiştir. Konstantinopolis, Roma İmparatorluğu'nun batı kesiminin 476'da parçalanmasından sonra yaklaşık 1000 yıl boyunca varlığını korumuş olan Bizans İmparatorluğunun yönetsel, kültürel ve

* Bu çalışma 11-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen AL-FARABI Kongresinde sunulan çalışmadan genişletilerek hazırlanmıştır

ekonomik merkezi olmuştur. Avrupa ile Asya'yı ayıran bir boğazın kıyısındaki elverişli limanıyla, büyük bir imparatorluğun başkenti olmaya çok uygun bir kenttir(Anonim, 1992 ,s.249).

Konstantinus ayrıca Hıristiyan olan ilk imparator olarak tarihe geçmiştir. Ancak nasıl Hıristiyan olduğu tam olarak bilinmemektedir. İddialara göre ölüm yatağında son nefesini verirken Hıristiyan olmuştur. Bu biraz abartma ya da kilisenin uydurması olarak görülebilmektedir. Yalnız doğru olan bir şey var ki Konstantinus güçlenmekte olan Hıristiyanlığın ve kilisenin işbirliğini sağlamak için Hıristiyanlara iyi davranarak İmparatorluk içinde yaygın olan öteki inançlara da dokunmamıştır(Prokopius, 2001, s.14).

313 yılında Hıristiyanların kapatıldığı hapishanelerin kapıları açılarak onlara artık özgür oldukları ve diledikleri dine istedikleri gibi tapabilecekleri bildirilmiştir. Bu değişikliğin yarattığı şaşkınlık, halkı bir mucize olduğuna inandırmıştır akabinde İmparatorun din değiştirmesi hakkında çeşitli söylentiler ortaya çıkmıştır. Bir söylentiye göre; Constantinus, 312 yılında askerlerin başında savaşa giderken, batan güneşin üstünde bir haç işaretiyle "Bu işaretle zafere ulaş" yazısını görmüştü. Ertesi gece İsa peygamber ona görünmüş ve elinde tuttuğu haça benzer bir bayrak yapmasını emretmişti.. Ve Constantinus savaşı kazanarak zafere erişmişti. Constantinus'un Hıristiyanlığı kabul etmesi; Hıristiyanlığın yayılmasını hızlandırmıştır(Vander, 1981, s.36).

Erken Bizans ya da Hıristiyan sanatının merkezi haline gelmiş olan Kapadokya'daki kiliselerde bulunan fresklerde dini konular büyük bir incelikle işlenmiştir(Deniz ve Aydos, 1995, s. 96).

Bu nedenle çalışmamızda Kapadokya'da bulunan Göreme Açık hava Müzesi ve Karanlık Kilise incelenmiştir. Çalışmanın amacı Göreme Açık Hava Müzesinin turizm içindeki yerinin belirlenmesidir.

2. KAPADOKYA

MS. 17'de bir Roma eyaletine dönüştürülen Kappadokia bölgesi, yaklaşık üç yüzyıllık bir Roma egemenliğinin ardından ve 330 yılında Byzantion'un I. Costantinus tarafından imparatorluğun ikinci başkenti olarak ilan edilmesinden sonra, modern dönemde Bizans adıyla anılan Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir(Hild ve Restle, 1981,s.63).

Diocletianus döneminde bölgenin doğu kısımları ayrılarak burada Armenia bölgesi oluşturulmuş ve coğrafi olarak Kappadokia bölgesi küçültülmüştü. 371 yılında imparator Valens'de, güney bölgesini ayırarak, başkenti Tyana olan Kappadokia II. adlı ikinci bir eyalet oluşturuldu. IV. Yüzyılda bölgenin çok zengin olduğunu Kapadokyalı Babaların yazdıklarından biliyoruz. Bu metinler bize IV. yy. Kappadokiasına ilişkin önemli bilgiler vermektedir. 363'ten sonra Fırat'ın doğusu Perslerin eline geçti. V. yy.da ise Hunların ve İsavralıların, bölgede çok büyük tahribat yapan akınları oldu. Bölgenin sık sık saldırılarla karşı karşıya kalması nedeniyle Anastasios ve İustinianos dönemlerinde bölgede yoğun bir savunma programının uygulamasına başlandı ve bu çerçevede birçok kent surlarla çevrildi, eskiler onarıldı. Kaisareia (Kayseri) baştan imar edildi. Makissos ve Kamuliani gibi iki yeni yerleşim merkezi kuruldu, bölgenin tamamına yayılan bir kaleler sistemi oluşturuldu(Ostrogorsky, 1981, s.98).

Ancak VI. yy.ın sonlarından VII. yy. ortasına kadar bölge için asıl çekişme, Bizanslılarla Persler arasında süregitti. 575'te Persler Sebosteia'yı (Sivas) tahrip ettiler; 605'teyse Kaisareia'yı alarak bir yıl süreyle ellerinde tuttular. 611'de yeniden saldırarak Kaisareia'yı tahrip ettiler. 622'de ve 623 - 627 tarihleri arasındaki dönemde imparator Herakleios, Perslere karşı savaşlarda bazı önemli başarılar kazandı ve Kappadokia bölgesinde Pers tehdidi son buldu(Hild ve Restle, 1981, s.70). Ancak bölge için bu güvenli ortam çok kısa sürdü. 646'da başlayan ilk Arap saldırısı, bölgede Bizanslılarla Araplar arasında XI. yy.a kadar sürecek bir çekişmenin başlangıcını haber veriyordu. Araplar bu ilk saldırılarında geçici bir süre içinde Kaisareia'yı ele geçirdiler. 709'da ise bölgenin diğer önemli kenti Tyana'yı aldılar(Ostrogorsky, 1981, s.109).

Her ne kadar Kappadokia bölgesi Bizanslılarla Persler arasında sürekli bir çekişme bölgesi olduysa da VII. yy.ın ortalarına kadar imparatorluk toprakları, Kappadokia'yı dış saldırılara karşı koruyarak bir tampon bölge oluşturulmasına izin verecek kadar genişti ve bölge az çok güvenlikliydi. Arapların VII. yy.daki ilerlemeleri sonucunda Kappadokia, yeni gelişmekte olan İslam dünyasıyla bir sınır bölgesi haline gelmiş, bu güvenlik kuşağı sona ermiş ve Araplarla Bizanslılar arasında sık sık el değiştirmesiyle varlığını sürdürebilmişlerdir(Hild ve Restle, 1981, s.70-84).

VIII. yy. boyunca ve IX. yy.ın ikinci yarısına kadar olan dönemde sürekli dış tehditler, içeride de ikonoklast baskılar nedeniyle bölgede dinsel ve kültürel bir gerileme dönemi yaşanmıştır. Kappadokia manastırcılığı ve buna bağlı olarak da kilise yapımı ve resim sanatı durma noktasına gelmiş ve bu dönemde binlerce rahip İtalya'ya kaçmışlardır. IX. yy.ın ikinci yarısından başlayarak 1071'e kadar Kapadokya'da yeniden az çok güvenli bir ortam sağlanabilmiştir. III. Mikhael'in (842 - 867) generali Petronas, daha sonra da I. Basileios (867 - 886) döneminde Bizans ordusu, Arapları bölgeden uzak tutmayı başardı. 834 yılında Bizanslılar, Arapları yenerek Melitene (Malatya)'yı geri aldılar. İmparator Nikephoros Phokas'ın (963 - 969) Kilikya'yı tekrar ele geçirmesi ve Ioannes Tzimiskes'in Suriye ve Mezopotamya'daki zaferleri sonucunda bölge, bir süre için Arap tehdidinden uzak kalabildi. Ancak bu kez de yerel aristokrasinin ayaklanmaları başladı. Kappadokialı Phokas ve Skleros öncülüğünde başlayan ve tüm Anadolu'ya yayılma eğilimi gösteren ayaklanma, imparator II. Basileios'un (976 - 1025) Kappadokia soylularının üzerinde yürüyerek bastırma ve Maleinoi gibi bölgede çok güçlü olan bazı soylu ailelerin zenginliklerine el koymasıyla son bulmuştur (Ostrogorsky, 1981, s.115).

Basileios daha sonra bölgeye kendisine bağlı kalacak bir Ermeni nüfus yerleştirdi. VII. Kostantinos Porphyrogennetos (945 - 959) ve Kostantinos Doukas (900 - 1070) dönemleri arasında da bölgedeki bu göreceli istikrar sürdü. Buna göre de güvenli ortamın, ikonoklast hareketin tasfiye edilmesiyle çakışması sonucunda IX. yy.ın ikinci yarısından 1071'e kadar olan sürede Bizans Kapadokya'sı altın dönemini yaşamış, bölgedeki kiliselerin ve resimsel bezemenin büyük çoğunluğu bu dönemde yapılmıştır (Hild ve Restle, 1981, s.94). XI. yy.ın ikinci yarısından başlayarak bölge bu kez Selçuklu Türklerinin saldırılarıyla karşı karşıya kaldı.

Türkler 1057'de Melitene'ye, 1059'da Sebasteio'ya saldırarak tahrip ettiler. 1067'de tahrip edilmesinden sonra, Bizans imparatoru IV. Romanos Kapadokya'da durumu düzeltmek için son çabalara girişti. Büyük bir ordu karşı karşıya geldi ve buradan doğuya yöneldi. Manzicate (Malazgirt) Selçuklu ordusuyla karşı karşıya geldi ve Kapadokya bölgesi de bütünüyle Bizanslıların elinden çıktı (Sağdıç, 1994, s.29-32).

İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından fethedilişi, böylelikle bin yıldan uzun bir süre varlığını sürdürmüş Bizans İmparatorluğu'nun çöküşü ve tarih sahnesindeki önemli rolünü Osmanlı İmparatorluğuna devrelediği, Osmanlı yönetiminde yaşayan Hıristiyanların yaşam biçimlerinde de değişikliğe sebep olmuştur.

İstanbul'un fethinden hemen sonra, başkentte yaşayan Rum Ortodoks ve Katolik teba'ya dini açıdan, bazı kısıtlamalarla birlikte geniş bir özgürlük tanınmıştır. Galata ile ilgili fermanla da anlaşılacağı gibi, var olan kiliseler korunmuş, yeni kilise yapımı ve çan çalınması ise yasaklanmıştır. Başkent ve Galata'da yaşayan gayrimüslimler için fermanlar veren Fatih Sultan Mehmet'in, Anadolu'da yaşayanlar için herhangi bir ferman verip vermediği bilinmemektedir.

Anadolu'nun hemen her bölgesinde, 18. ve 19. yüzyılda inşa edilmiş çok sayıda kilise bulunmaktadır. Osmanlı imparatorluğunda yaşayan gayrimüslim teba bu yüzyıllarda, sanki yarışarcasına kilise inşasına girişmişlerdir. Bu ise, Osmanlı'nın bu yüzyıllar içinde geçirdiği önemli değişimlerle açıklanabilecek bir konudur.

Osmanlı döneminde ve özellikle Damat İbrahim Paşa'nın vezir olmasından sonra (1718-1730), bölgedeki en önemli yerleşimlerinden biri haline gelen eski adıyla Müşkür, günümüzdeki Nevşehir ve çevresindeki yerleşimlerde önemli sayıda gayrimüslim tebanın yaşadığı bilinmektedir.

Günümüzde Nevşehir ve çevresindeki yerleşimlerde, Mustafa paşa (Sinassos) hariç, dokuz kilise, bir manastır tespit edilmiştir (Pekak, 2009, s.260).

Tablo 1: 2015 Yılında En Çok Ziyaret Edilen 10 Örenyeri

	ÖREN YERLERİ VE ZİYARETÇİ SAYILARI	2014**	2015***
1	Denizli Pamukkale (Hierapolis) Örenyeri	1.874.657	1.731.271
2	İzmir Efes Örenyeri	1.873.701	1.702.865
3	Nevşehir Göreme Örenyeri	1.080.188	975.712
4	Çanakkale Troia Örenyeri	469.527	491.205
5	Nevşehir Derinkuyu Örenyeri	420.348	422.043
6	Nevşehir Kaymaklı Örenyeri	464.792	413.142
7	Aksaray İhlara Vadisi Örenyeri	374.517	395.095

8	Antalya Olympos Örenyeri*		364.489
9	Antalya Aspendos Örenyeri*		335.363
10	Trabzon Sümela Örenyeri	397.463	330.705

*Antalya Olympos Örenyeri ve Antalya Aspendos Örenyeri 2014 yılında sıralamaya girememiştir.

**<http://arkeofili.com/turkiyenin-en-cok-ziyaret-edilen-10-orenyeri/>, 2017

***<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43336/muze-istatistikleri.html>, 2017

Tablo 1’de 2014 ve 2015 yıllarında Türkiye’de en çok ziyaret edilen ören yerlerine yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde 2015 yılında 2014’e göre Denizli Pamukkale Ören yeri, İzmir Efes Ören yeri, Nevşehir Göreme Ören yeri, Nevşehir Kaymaklı Ören yeri ve Trabzon Sümela Ören yerlerinin ziyaretçi sayılarında bir düşüş gözlemlenirken, en büyük artışın Çanakkale Troia Ören yerinde olduğu, en fazla düşüşün ise İzmir Efes Ören yerinde olduğu görülmektedir. Bunun sebebi olarak kültür turizmini seçen yerli ve yabancı turistlerin gezmek için yeni bölge arayışlarına geçtikleri düşünülmesinin yanı sıra özellikle Trabzon Sümela Manastırı’nın 22 Eylül 2015 tarihi itibarıyla restorasyon çalışmalarından dolayı bir yıl süre zarfında ziyarete kapatılması, manastırda görülen ziyaretçi düşüşünü açıklar niteliktedir (<http://www.kulturvarliklari.gov.tr>, 2017)

3. GÖREMEDEKİ KİLİSELER

3.1. Karanlık Kilise

Bir kaya çıkıntısında oyulmuş, adını yarı karanlık iç mekanından almıştır. İçe çizilmiş haç tipine sadık kalınarak yapılan bir kilisedir. Dört sütunundan alınmış ancak bir tanesi ayakta kalabilmiştir. Absitlerin etekleri, kocaman sarkıtlar gibi havada kalmış olmasına rağmen yapının sağlamlığını etkilememektedir. Bu koca kilise, tek bir yarık, tek bir ek yeri olmaksızın, birkaya kütesinin içinde oluşturulmuş; tıpkı bir ağaç parçasından oyulmuş bir pipoyu andırmaktadır (Seferis, 1997, s.60).

Manastırın batısı yıkık durumda olup, iki kat halindedir. Altta önü açık, düz tabanlı bir giriş mekanı vardır. Üç kapı içteki mekanlara girişi sağlar. Doğuda kayadan bir masa ve oturma yerleri bulunan bir yemekhane yer alır üst katta üç oda vardır. Girişten merdivenli bir dehliz kilisenin narteksine bağlanır. Dikdörtgen planlı ve beşik tonozlu narteksli kaplı yunan haçı tipindeki kilisenin üç apsisi vardır. Kilise ve narteks müjde, doğum, vaftiz, başkalaşım, Kudüs’e gidiş, son akşam yemeği, ihanet, anastasis ve İsa’nın göğe çıkışı gibi İncil’den alınmış konular ve Tevrat kaynaklı tasvirlerle süslenmiştir. Freskolar 11. yy ortalarını veya 12. yy’ tarihlemektedir (Akşit, 1993, s.138).

Zemplan ya da Bizans ortaçağından başlayarak İkonastatis, ayinin yapıldığı bema’yı sınırlandırır ve cemaatin bulunduğu bölümden ayırır. Bu yapıda da bu öge ile karşılaşmaktadır (Akyürek, 2000, s.295).

Güneş ışığının kiliseye sadece tek ve küçük bir pencereden giriyor olması adını karanlık kilise olmasında en büyük etkendir (Demir, 1990, s.51).

Tablo 2’de 2014-2016 yılları arası Karanlık Kiliseyi ziyaret eden ziyaretçi sayıları verilmiştir.

Tablo 2: Karanlık Kilise 2014-2016 Yılları Ziyaretçi İstatistikleri

Yıllar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
2014	5.179	7.419	12.572	19.483	20.278	12.578	13.095	19.837	19.474	19.536	10.143	6.469	166.063
2015	4.576	7.138	9.354	15.894	16.739	12.202	12.361	12.743	14.191	13.623	6.621	3.138	128.580
2016	2.202	3.164	4.258	6.926	8.773	5.778	5.613	4.483	6.004	5.668	3.261	1.990	58.120

<http://www.nevsehirkulturizm.gov.tr>, 2017)

Tablo 2'de Karanlık Kilise'ye 2014, 2015 ve 2016 yıllarında gelen ziyaretçi sayıları aylara göre verilmiştir. Kilisenin 2015 yılı ziyaretçi sayılarına bakıldığında 2014 yılına göre tüm aylarda genel bir düşüş gözlemlenirken, 2016 yılında 2015 yılına göre yine bir düşüş yaşandığı, 2016 yılı 2014 ile karşılaştırıldığında ise düşüşün ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. Bu düşüşün nedenleri; 2015 yılında orta doğuda yaşanan politik sıkıntıların ekonomik yansıması, son yıllarda Türkiye'de yaşanan siyasi ve ekonomik krizler olarak sayılabilmektedir. Bu krizlerden hem yerli hem de yabancı turistler etkilenmiş ve kişi sayıları düşmüştür.

3.2 Çarıklı Kilise

Çarıklı Kilise denen, kayaya oyulmuş kilisenin önünde iki sütun vardır. İçindeki freskler, İncil'de anlatılan bazı olayları canlandırır. Bunda diğer kiliselerden farklı olarak, İsa'nın çarmıha gidişini, çarmıhtan indirilişini gösteren sahneler; ayrıca, Hz. İbrahim'in konukseverliğini gösteren bir sahne vardır. İsa'nın göğe yükselişi tablosunun alt yanında bulunan, çarıklı ayak benzeri resim parçaları nedeniyle yöre halkı bu kiliseye 'Çarıklı Kilise' adını vermiştir(Umar, 1995, s.169).

Manastırı görünür düzenlenmiş gezi yolu izi kiliseye gider. İki kat halindeki manastırın altında yemekhane ve diğer bir mekana açılan kapılar vardır. Yemekhane'de kayaya oyulmuş ince uzun bir masa ve oturma yerleri bulunmaktadır. Ortadaki kapı kiliseye açılmaktadır(Akşit, 1993, s.138).

Kapalı haç planlı, iki sütunlu, çapraz tonozlu kilisenin ön bölümü yıkılmıştır. 11. yy.a tarihlenen freskler İncil'den ve Tevrat'tan alınmış sahneleri ile dikkati çeker. Kilise adını İsa'nın göğe yükselişi freskinin altındaki çarık izine benzeyen ayak izinden alınmıştır(Ateş, 1997, s.111).

Bu kilisenin freskleri;

Orta kubbe: Evrenin efendisi olarak Hz. İsa ve madalyonlar içinde baş melekler. Pandantifleri: Dört İncil yazarı Matta, Markos, Luka ve Yuhanna. Kuzey Apsis: Meryem ana ve çocuğu. Kuzey Apsis (Lunette): Hz. İbrahim konukseverliği. Güney Apsis: Baş melek Cebrail. Kubbecikler: Baş meleklerin üçü. Ana Kubbenin Güney Kemer: Göğe yükseliş ve havariler. Ana Kubbenin Batı Kemer: Tecelli (Hz. İsa'nın suretinin değişmesi), üç müneccimin tapınması. Ana Kubbenin Kuzey Kemer: Kudüs'e gidiş, yahuda iskariyotun ihaneti. Güney Duvarı: Hz. İsa'nın doğumu ve kilisenin bağışçıları, Theognostos ve Mikail. Kuzey Duvarı: Çarmıha geriliş ve vaftiz töreni fresklerde adları ile üç bağışçıdan söz edilir. Giyiniş biçimleri üst sınıftan değil de belki zengin köylüler oldukları izlenimini vermektedir (Yenen, 1998, s.484-485).

3.3. Tokalı Kilise

Taçlı kilise de denen Tokalı kilise adını tavanlarının üst yanını süsleyen, kabartma değerini bezemelerden almaktadır (Seferis, 1997, s.57).

Göreme yolu üzerindeki Tokalı kilise, eski kilise, yeni Büyük Kilise, yan şapel ve altta bir kilise olmak üzere 4 mekandan oluşmaktadır (Akşit, 1993, 138).

Birincisi eski kilise, alçak ve asimetrik bir apsis ile biten tonozlu ve geniş bir geçitten oluşuyor. Bu apsisten yola çıkarak daha sonra kayaya oyulmuş ve yeni kilise biçimlendirilmiştir. Biraz ileride birinciye dik, yine tonozlu paralel kenar biçimi büyük bir salona varılır. Tonozun beşiği, dipte, girişin kıyısında, dörtkenar üstüne oturuyor, bu kemerlerde dört kare ayakla bitiyor. Ayakların arkasında üç apsis vardır. Tonoz, sağda ve solda uçtan uca iki kabartma haçla yırtılmış: alın tablaları ile sonuçlanıyor. Bu açılmış kollar, bütüne gerçekten bir büyüklük ve geniş havası veriyor. Haçların tabanında bir silme, kare ayaklı başka tonozlara oturuyor. Bunların karşısında yine ayaklar ve sağır kemerler var; yalnızca simetri için konmuşlar. Sunak bölümüne girerler soldaki ayağın üstünde, acemi bir elin çiziktirdiği bir yazı okunuyor. Kilise 15 Haziran günü tamamlandı tanrı, ustabaşına yardımcı oldu. Kilisenin yapımını sonuçlandıran ustabaşı, günü ve ayı yazmış ama yılı unutmuş nedense. Eski kilisenin freskoları, yapının bir ucundan öteki ucuna uzanan ve tonozun tepesine kadar çıkan şeritler biçiminde Hıristiyanlığın tüm destanı yansıtılır. Sahneler birbirinin içine giriyor, karınca gibi kaynaşıyorlar. Bir halk sanatı bu; böyle derken acemilikleri olduğunu ama bir yandan ya içten gelmenin, doğallığın tüm tazeliğini duyurduğunu söylemek gerek (Seferis, 1997, s.57-58).

Yeni kilisenin freskleri;

Batı Kemerli ve Kuzey Alınlık: Müjde (Cebrail aracılığı ile Meryem Anaya), ziyaret, Yusuf'un yakınmaları, bakirenin kanıtı, Yusuf'un rüyası, doğuş, üç müneccimin tapınması. Batı Duvarı: Mısır'a kaçış, sunuş, Hz. İsa tapınmakta, vaftizci Yahya'nın çağrısı, Hz. İsa'nın vaftizci Yahya ile buluşması, Hz. İsa'nın baştan çıkarılması maktanun çağrısı, kandaki mucize.

Doğu Duvarı: iyileştirmeler; kör, cüzamlı, dul kadının çocuğu, kurumuş el, meczup. Güney Duvarı: Soylu adamın oğlunun iyileştirilmesi, lazarusun diriltilmesi, Kudüs'e gidiş, son yemek. Batı Duvarı: Ayakların yıkanması, ihanet, Hz. İsa Pilatusun karşısında, haç yolu. Orta Apsis: Çarmıha geriliş, çarmıhtan indiriliş, gömülme, mezar başında kadınlar, cehenneme iniş. Orta ve Güney Dikmeler: Göğe yükseliş, havarilerin kutsanması, havarilerin misyonu. Naous'un Batı ve Kuzey Duvarları: Nikaiya kilisesi için tartışma, aziz Basilio ve imparator Valens, Arianuscular için dua, günahlar kadının affı, aziz Basileiosun cenazesi.

Fresklerin bazıları İkonoklast dönem sonrası; bazıları ise ilkel Hıristiyanlık sanatına aittir. X. yy.'ın başlarında tarihlendirilen, kırmızı ve yeşil rengin baskın olduğu İncil'den alınma freskler ile yeni kilise bölümünün ana mekanındaki fresklere çivit mavisi rengin hakim olması, Tokalı kiliseyi diğer kiliselerden ayıran özelliklerdir (Yenen, 1998, s.487).

3.4 Yılanlı Kilise

Bu girişte solda küçük bir apsis bulunan beşik tonozlu tek nefli XI. yy. kilisesidir. Kilisenin ilginç özelliklerinden biri fresklerin ikon gibi çerçevelenmiş olmasıdır. Kilise adını apsinin üst sol yanındaki fresklerin birinde yer alan yılan almıştır. Burada da azize Barbara kilisesindeki gibi, George ve Aziz Theodore gene yılan görünümündeki kötülükle savaşmaktadır. Hemen yanlarında aziz Onesimos vardır. Apsisin sağ üstünde büyük Costantinus ile annesi Helena'yı gösteren bir başka resim vardır. Elleri gerçeğe haçı tutarlar. Costantinus Hıristiyanlık açısından çok önemlidir. Çünkü İ.S. 330 yılında Hıristiyanlığı resmi din ilan eden imparatorudur. Annesi Helena Hıristiyan olduktan sonra konumunu bu inancı yaymak için kullanmıştır. Birçok efsanede adı geçer ve seksen yaşında bir düş gördükten sonra kutsal topraklara yaptığı yolculukta Hz. İsa'nın haçını bulduğu söylenir. Resimlerde amblemi haçtır (Yenen, 1998, s.483).

Girişin karşısındaki duvarda Hz. İsa yer alır. Yanındaki küçük figür ressamın kendisidir. Apsisin karşısında üç aziz yer alır: Aziz Onopkiros, Aziz Thomas ve Aziz büyük Basileios. Aziz Onopkiros ise göğüsleri ve giyinme biçimi yüzünden bazı dinsel öykülerin konusu olmuştur. Bunlardan birine göre aslında çok güzel şehvet dolu güzel bir kızken işlediği günahlara pişman olup tanrıdan yardım dilemiştir. Dualar kabul edilmiş ve bir sabah yaşlı ve çirkin bir adam olarak inanmıştır (Akyürek, 2000, s.239)

Yılanlı Kilise ile Karanlık Kilise arasında yer alan 3 yapı yan yana olup Kiler olarak kullanılan ilk mekanda erzakları depolamak için oyuklar mutfakta ise köylerinde hal kullanılan topraktan yapılmış Tandır adı verilen ocak bulunmaktadır. En son bölümde ise yemekhane yer alır. Girişin sol tarafında 40-50 kişinin yemek yiyebileceği taştan sıra ve masa, sağ tarafta ise tabanda üzüm ezmek için bir şaraphane vardır (Anonim, 2000, s.51).

3.5 Elmalı Kilise

Merkezi kubbeli, çapraz tonozlu, haç planlı, dört sütunlu bir yapıdır. İçindeki freskler XI. ve XII. yy.la tarihlendirilmektedir. Kilisenin daha önceden çökmüş olan asıl girişinin önünde bulunan elma bahçesi bu yapıya adını vermiştir. Bir söylentiye göre ise Hz. İsa'nın elinde bulunan yuvarlak şeklin elmaya benzetiminden bu ismi vermelerini sağlamıştır (Ateş, 1997, S.111).

Göreme'nin en önemli kiliselerinden biri olan Elmalı Kilise dört serbest destekli, kapalı yunan haçı planlı kilise doğuda üç apsisle sonuçlanmıştır. XII. ve XIII. yy.'a tarihlenmiş olup içinde doğum, üç medyumun tapınması, vaftiz, Lazerus'un dirilişi, başkalaşım, Kudüs'e giriş, son akşam yemeği, ihanet, İsa Golgota yolunda, İsa Çarmıhta, İsa'nın gömülmesi, Anastasis ve İsa'nın göğe çıkışı gibi İncil'deki konuları işleyen freskolar yanında, İbrahim'in misafirperverliğini ve fırında üç İbrani gence sahnesini gösteren iki Tevrat kaynaklı sahnede yer almıştır (Akşit, 1993, s.137-138)

3.6 Azize Barbara Kilisesi

Adını St. Barbara Tasvirinden alan kilise çapraz tonozlu, haç planlı iki sütunlu elmalı kilisesinin arkasında bulunmakta ve 2. yy.ın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Duvarlarında kırmızı boya ile yapılmış sembolik figürler ve bezemeler bulunmakta bazı fresklerde ise İsa, St. Georges ve St. Theodoros yer almaktadır (Ateş, 1997, s.111).

Duvarlarda Kubbede zengin geometrik motifler, mitolojik hayvanlar ve askeri semboller resmedilmiştir. Ayrıca duvarlarda taş izlenimini veren motifler de yer almaktadır. Sahneleri; ana apsiste İsa Pantokrator, kuzey haç kolunda at üzerinde ejderle savaşan aziz George ve aziz Theodore, batı haç kolunda ise azize Barbara tasviri bulunmaktadır (Anonim, 2000, s.605).

Kilise adını efsanevi Azize Barbara'dan alır. Efsaneye göre Hıristiyan olduktan sonra Barbara babası tarafından hapsedilip öldürülmüştür. Babası daha sonra yıldırım çarpmasından ölmüştür. Bunun ceza olduğu düşünülür. Azize Barbara mimarların, taş ustalarının ve topçuların koruyucu azizesidir. Simgesi kutsal üçlemeyi temsil eden üç pencereyi bir kuledir. Azize Barbara kuzey duvarında tasvir edilir.

Apsislerin birinde evrenin efendisi olarak Hz. İsa sağ elinde kutsama hareketi yaparken tasvir edilir. Girişin karşısındaki duvarda iki asker aziz, aziz George ile aziz Theodore at üstünde resmedilmiştir. Bir ejderhaya karşı savaşan bu iki atlı figür kutsal kahramanlarla şeytani güçler arasındaki savaşı simgeler Aziz Theodore Roma ordusunda askerdi ve Amasya'daki Kybele Tapınağını ateşe verdiği için yakılarak öldürülmüştü. Koyu renkli kuşa benzeyen yaratığın kötülüğü temsil ettiği düşünülür (Yenen, 1998, s.482).

3.7. Meryem Ana (Kılıçlar) Kilisesi

Tokalı kilisesinin sırtta Göreme açık hava müzesine yaklaşık 250 m. uzaklıkta Kılıçlar kilisesinin güneyindeki dik yamaçta yer alır. Nef, enlemesine dikdörtgen planlı, farklı genişlik ve yükseklikteki iki beşik tonozla örtülüdür. Kilise figürleri ve incik sklusunun dört sahnesini içermektedir. Meryem ana kilisesi 11. yy.'ın 1. yarısına tarihlenmektedir. Sahneleri; Deesis, Beytullahim'e yolculuk, doğum, İsa çarmıhta, Meryem'in ölümü ve aziz tasvirleri (Anonim, 2000, s.50).

Kuru bir sel yatağının az üstünde, vadinin yamacına oyulmuş içeri girer girmez arkanıza bakmak için dönersiniz, karşı yamaçta iç içe geçmiş, yarı yıkık oyuklar ve onların taşıdığı kapı ve pencerelerin Giron gözler önüne serer, havaya dikili bir duvar görüyorsunuz. Mimari, İçe çizilmiş haç türünden. Narteks yok olmuş kocaman kare tabanlar; tümü bir yer çekimi duygusu vermektedir. Solda öndeki, sağda arkadaki sütunlar eksiktir. Kemerler havada asılı durmaktadırlar. Sunak bölümünün duvarlarında çıplak kaya ve üstünde iki üç geniş yara izi görülüyor; yaralı bir alnın izi çıkmış sanki buraya. Freskoların üstünde çok sayıda beyaz çizik bulunmakta renkler karanlık ve belki de zaman her şeyi karartmış olmalıdır.

Tek tek bakıldığında bu toprak kokan yüzler, çarpıyor insanı. Kocaman canlı gözler, dört köşe kafalar. Oturmuş öğrencileri bir koro gibi betimleyen Hamsin yortusu ya da Havarilerin Kutsanması'nda, iki sıraya güzel bir hareketiyle eğiliyorlar. Ufacık bir adam, Zakheos, külaha benzer bir ağaca tünemiş, İsa kutlama hareketiyle ağacın ve Zakheos'un birlikte görüntüsünden çok daha fazla göze çarpar.

İsa'nın doğumu bir mağaranın kocaman ağzının çevresinde betimlenmiş. Üstte yemlikteki beşik ve çocuk; yemliğin kıyısında, olağanüstü canlılıkta iki eşek, çenelerini yaslamışlar. Orotada bakire Meryem, yatmış biçimde gösterilmiştir. Aşağıda çocuk İsa, bir yalağın içinde diz çökmüş. Kısacası bin bir gece masallarından çıkmışa benziyor (Seferis, 1997, s.50).

3.8 Kızlar Manastırı

Açık hava müzesinin girişinin solunda yer alan 6 – 7 katlı kaya kütesi Rahibeler Manastırı olarak bilinir. Bu manastırın birinci katında bulunan yemekhane, mutfak, birkaç oda, ikinci katta yıkık bir şapel gezilebilir durumdadır. Üçüncü kattaki bir tünele ulaşılan kilise çapraz kubbeli, dört sütunlu ve üç apsisedir. Ana apsisteki templona Göreme'deki diğer kiliselerde rastlanmaz. Kilisede doğrudan kaya üzerine yapılan İsa freskinin yanında kırmızı bezemeler görülür. Manastırda katlar arasındaki bağlantı tünellerle sağlanmıştır. Tehlike anında tünelleri kapatmak üzere yer altı şehirlerinde olduğu gibi sürgü taşları kullanılmıştır (Anonim, 2000, s.50).

3.9 Aziz Basileios Kilisesi

Mustafa Paşa, kasabasının yaklaşık 2 km. batısında Gömede vadisinin batı yakasındadır. İki apsisi, dikdörtgen planlı ve düz tavanlı 2 nefli şapel, iki sütunla desteklidir. Batı nefinin duvarlarında üzeri kırmızı aşı boyası ile süslü yarı kabartma sütunlar ve aralarında nişler yer alır. Doğudaki nef ise oldukça zengin geometrik ve bitkisel motiflerle dekore edilmiştir. Gömede vadisine bakan, kısmen yıkılmış kapısı olan nefin yanında kilise banisine ait olabilecek bir mezar bulunmaktadır. Doğu nefin apsisi her birinde bir patriğin adı yazılı, etrafı palmetlerle çevrili üç malta haçı ile süslüdür. Tasvirlerin yerin isimleri yazılı bu malta haçlarının ortadaki Abrahamın, diğerleri İsaac ve yakubu temsil etmektedir. Araştırmalar bu malta haçlarının cenneti veya Golgottaki üç haçı sembolize ettiğini belirtmektedirler. Tavandaki büyük boyutta, etrafı geometrik ve bitkisel motiflerle boyalı haç, kornişte yer alan yazıta göre aziz Kostantin'i simgelemektedir.

İkonoklastik düşünce ile ilgili bu motiflerin yanı sıra apsisin ön cephesinde iki önemli aziz, resmedilmiştir. Aziz Basil Şapeli, bazı araştırmacılara göre İkonoklastik döneme veya daha geç döneme tarihlendirilmektedir (Gürbudak, 1969, s.42).

Tablo 2'de Karanlık Kilise ziyaretçi sayıları verilmiştir. Tablo 3'de ise Göreme Açık Hava Müzesi'nde bulunan diğer kilise istatistiklerine yer verilmiştir. Karanlık Kilise dışındaki tüm kiliseler Göreme Açık Hava Müzesi istatistiklerine dahildir. Karanlık Kilise de Göreme Açık Hava Müzesi içinde bulunmasına rağmen ayrı bir girişi olması nedeniyle istatistikleri ayrı olarak verilmiştir.

Tablo 3: Göreme Açık Hava Müzesi 2014-2016 Yılları Ziyaretçi İstatistikleri

Yıllar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
2014	34.586	50.105	82.132	119.488	146.829	92.421	77.384	110.897	113.704	124.097	77.126	51.994	1.080.763
2015	36.396	56.496	71.856	109.722	133.594	89.905	94.454	103.354	103.227	93.044	55.277	31.398	978.723
2016	17.379	23.501	36.618	61.049	90.762	43.625	44.088	37.657	46.419	50.317	33.162	25.538	510.115

<http://www.nevsehir.kulturturizm.gov.tr>, 2017.

Tablo 3 incelendiğinde Göreme Açık Hava Müzesinin 2014 - 2016 yılları arasında, aylara göre giriş yapan ziyaretçi sayılarına yer verildiği görülmektedir. Tablo 2'de karşımıza çıkan durumun kısmen Tablo 3'de de kendini tekrarladığı söylenebilmektedir. 2014 yılında giriş yapan ziyaretçi sayıları genel toplamına bakıldığında 1.080.763 olan ziyaretçi giriş sayısı, 2015 yılında 978.723'e düşerek %9.44 azalma göstermiştir. 2016 genel toplamına baktığımızda ise 510.115 kişi ile 2014 yılına oranla %52.80 ziyaretçi kaybına uğradığı görülmektedir. %52,80 ziyaretçi sayısının düşmesi açısından çok büyük ve kabul edilemeyecek bir rakamdır. Bu durumunun ülke ekonomisi ve dolayısıyla evini turizmle geçindiren insanların kendi ekonomisi açısından acilen düzeltilmesi gerekmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Göreme Açık Hava Müzesi ve Kapadokya, Bizans İmparatorluğu'ndan Selçuklu İmparatorluğu'na, Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar süregelen zaman içinde gerek doğal afetler, gerekse insan ve dini inançlar ile belli başlı hasarlar görmüş olsa da bugün hala ayakta ziyaretçilerini ağırlamak için beklemektedir. Gerek inanç turizmi gerekse kültür turizmi açısından baktığımızda Kapadokya bölgesi, maddi ve manevi kültürel mirasımız açısından inanılmaz bir değere sahiptir ki bu değeri maddi olarak ifade edebilmek mümkün değildir. Ayrıca Hıristiyanlık dinine mensup insanlar için bir hac merkezidir. İnsanlar hac görevlerini yerine getirmek için Kapadokya Bölgesi'ne ve Göreme Açık Hava Müzesi'ne gelmektedir. Bölgede görülen %52,80'lik düşüş kabul edilemez bir rakamdır ve derhal müdahale edilmesi gerekmektedir. Hem ülke ve bölge ekonomisi hem de bölgede yaşayan ve

geçimini bir şekilde turizmle sağlayan insanların ekonomileri için ziyaretçi sayılarının artırılması yönünde gereken çalışmalar yapılmalıdır. Yerel halk, Sivil Toplum Örgütleri, kamu kurum ve kuruluşları bir araya gelerek çalışmalar yapılmalıdır. Yurtdışında ve yurtiçinde düzenlenen turizm fuarlarında tanıtımlar yapılmalı, gerekirse festivaller düzenlenmelidir. Bölge hak ettiği ve geçmişte gördüğü değere tekrar çıkartılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akşit, İ. (1993). Turistik Türkiye Rehberi, İstanbul: Akşit Yayıncılık.
- Akyürek, E. (2000). Kapadokya'daki Bizans, Kappadokia, İstanbul: Ayhan Şahan Vakfı Yayınları.
- Anonim (2000). Kapadokya'da Neler Var? Hotel Dergisi, Sayı:14, İstanbul: Çitlenbik Yayıncılık.
- Anonim (1997). Temel Britannica, Cilt 3, İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Ateş, M. (1997). Kapadokya'nın Başkenti Nevşehir, Ankara: Nevşehir Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demir, Ö. (1990). Cappadokia Cradle of History, Ankara: Göreme Ajans Türk Matbaacılık.
- Deniz, S. Ve Aydos, S. (1995). Sanat Tarihi, Ankara: Sek Yayınları.
- Gürbudak, T. (1969). Nevşehir'in Türkiye ve Dünyadaki Turistik Değeri, Ankara: Boylan Basımevi.
- Hild, F. Ve Restle, M. (1981). Tobula İmperli Byzantini , Viyana: 2. Kappadokien.
- Ostrogorsky, G. (1981). Bizans Devlet Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Pekak, S. (2009). Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler, Metu Jfa, 2.
- Prokopius (2001). Bizans'ın Gizli Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sağdıç, O. (1994). Kapadokya Komple Gezi Rehberi, Ankara: Plan Matbaacılık.
- Seferis, Y. (1997). Kapadokya Kaya Kiliselerinde 3 Gün, İstanbul: Altan Matbaacılık.
- Umar, B. (1995). Türkiye'deki Tarihsel Anıtlar, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Vander, J. (1981). Başkan Kültür Hazinesi, İstanbul: Başkan Yayınları.
- Yenen, Ş. (1998). Anadolu Destanı, İstanbul: Asır Matbaacılık.
- <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43336/muze-istatistikleri.html> adresinden 15 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://www.nevsehirkulturturizm.gov.tr/Eklenti/49614,2010-2016-muze-ziyaretci-sayilaripdf.pdf?0> adresinden 15 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://www.nevsehirkulturturizm.gov.tr/Eklenti/49615,2016-yili-muze-ziyaretci-sayilaripdf.pdf?0> adresinden 15 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://www.nevsehirkulturturizm.gov.tr/Eklenti/49685,2015-yili-muze-ziyaretci-sayilaripdf.pdf?0> adresinden 15 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://www.nevsehirkulturturizm.gov.tr/Eklenti/49686,2014-yili-muze-ziyaretci-sayilaripdf.pdf?0> adresinden 15 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43336/muze-istatistikleri.html>, adresinden 15 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://arkeofili.com/turkiyenin-en-cok-ziyaret-edilen-10-orenyeri/>, adresinden 16 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,143436/trabzon-sumela-manastiri-ziyarete-kapatilacaktir.html>, adresinden 16 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır